

PODSTATA LIDSTVÍ

Rudolf Steiner

Při pozorování člověka z hlediska nadsmyslového poznání se okamžitě projevuje to, co o tomto poznání platí obecně. Toto pozorování spočívá v uznání „zjevného tajemství“ ve vlastní lidské bytosti. Smyslům a rozumu, o ně opřenému, je přístupna jen část toho, co nadsmyslové poznání chápe jako lidskou bytost, totiž *fyzické tělo*. Abychom osvětlili pojem fyzického těla, musíme nejprve obrátit pozornost najevo, který se rozprostírá nade vším pozorováním života jako velká záhada: na smrt a v souvislosti s tím na takzvanou neživou přírodu, na minerální říši, která nese smrt stále v sobě. Poukazuje se tím na skutečnosti, jejichž plné vysvětlení je možné jen nadsmyslovým poznáním a jimž musí být věnována důležitá část tohoto spisu. Nejprve je tu však třeba podnítit několik představ pro orientaci.

Ve zjevném světě je fyzické tělo člověka tím, v čem je člověk roven minerálnímu, nerostnému světu. Naproti tomu se nemůže považovat za fyzické tělo to, co člověka od minerálu odlišuje. Pro nepředpojaté pozorování je důležitá především skutečnost, že smrt odhaluje z lidské bytosti to, co je od chvíle smrti s minerálním světem stejného druhu. Můžeme poukázat na mrtvé tělo jako na to z člověka, co podléhá po smrti procesům, jež se vyskytují v říši minerálního světa. Můžeme zdůraznit skutečnost, že v tomto článku lidské bytosti, v mrtvém těle, působí tytéž látky a síly jako v minerální oblasti; je však nutné neméně silně zdůraznit, že smrtí dochází k rozpadu tohoto fyzického těla. Oprávněně můžeme též říci: Ve fyzickém těle člověka působí tytéž látky a síly jako v minerálu; jejich působnost je však během života postavena do vyšší služby. Působí stejně jako minerální svět teprve tehdy, když došlo k smrti. Tehdy se projevují tak, jak se musí projevovat podle své vlastní podstaty, totiž jako to, co rozkládá fyzický tvar těla.

Tak je třeba ostře rozlišovat u člověka zjevné od skrytého. Neboť během života musí toto skryté ustavičně bojovat proti minerálním látkám a silám ve fyzickém těle. Jakmile tento boj ustane, nastupuje minerální působnost. - Tím poukazujeme na bod, v němž musí nastoupit věda o nadsmyslnu, která má hledat to, co vede onen boj a co je pro smyslové pozorování skryto. Přístupno je teprve nadsmyslovému pozorování. Jak člověk dospěje k tomu, aby se mu toto „skryté“ stalo zjevným, jako jsou obyčejným očím zjevné smyslové vjemy, o tom budeme mluvit v pozdější části tohoto spisu. Zde však popíšeme, co se projevuje nadsmyslovému pozorování.

Bylo již řečeno: Teprve tehdy mohou mít pro člověka cenu sdělení o cestě, na níž se dosahuje vyššího zření, když se nejprve pouhým vyprávěním seznámil s tím, co odhaluje nadsmyslové bádání. Neboť *chápat* je možno v této oblasti právě i to, co se ještě *nepozoruje*. Je správnou cestou ke zření ta, která vychází z chápání.

I když ono skryté, které bojuje v lidském těle proti rozpadu, je viditelné jen vyššímu zření, ve svých *účincích* je patrné i síle úsudku, která se omezuje jen na to, co je zjevné. Tyto účinky se vyjadřují *formou* či podobou, v níž se minerální látky a síly fyzického těla spojují během života. Když nastala smrt, tato forma postupně mizí a fyzické tělo se stává částí ostatního minerálního světa. Nadsmyslové nazírání může však pozorovat jako samostatný článek lidské bytosti to, co brání fyzickým látkám a silám během života, aby postupovaly vlastními cestami, jež vedou k rozkladu fyzického těla. Tento samostatný článek nazýváme „étherným“ nebo „životním tělem“.

Aby hned od počátku nedošlo k nedorozumění, je třeba u označení tohoto druhého článku lidské bytosti přihlédnout ke dvěma skutečnostem. Slova „éter“ je tu použito v jiném smyslu než v současné fyzice, která označuje například jako éter nositele světla. Zde se má však toto slovo vymezit ve smyslu dříve naznačeném. Má ho být použito pro to, co je přístupno vyššímu zření a co je pro smyslové pozorování poznatelné jen ve svých účincích, totiž tím, že dává minerálním látkám a silám ve fyzickém těle určitou formu či podobu. Ani slovo „tělo“ nemá být chápáno nesprávně. K označení vyšších skutečností bytí je totiž třeba používat slov obyčejné mluvy, která pro smyslové pozorování přece vyjadřují jen smyslovou skutečnost. V tomto smyslu není přirozené „étherné tělo“ ničím tělesným, jakkoli jemné si je můžeme představovat. (O tom viz též autorovu knihu „Theosofie“.)

Když jsme při popisu nadsmyslového bytí dospěli ke zmínce o „étherném“ či „životním těle“, dosáhli jsme již bodu, v němž se tento popis musí setkávat s odporem některých současných názorů. Vývoj lidského ducha vedl k tomu, že mluvit o takovém článku lidské bytosti se v dnešní době považuje za nevědecké. Materialistické představy dospěly k tomu, že v živém těle nevidí nic jiného než souhrn fyzických látek a sil, jaké se vyskytují i v takzvaném neživém těle, v minerálu. V živém těle, tak se soudí, je toto spojení pouze složitější než v neživém. V obyčejné vědě existovaly ještě nedávno i jiné názory. Kdo sleduje spisy mnohých vážných vědců z první poloviny devatenáctého století, zjistí, jak i „praví přírodovědci“ si byli vědomi, že v živém těle je ještě něco jiného než v neživém minerálu. Mluvílo se o „životní síle“. Tuto „životní sílu“ si sice nepředstavovali tak jako uvedené „životní tělo“, ale v podstatě této představy bylo přece jen tušení, že něco takového existuje. Tuto „životní sílu“ si představovali asi tak, jako by se v živém těle připojovala k fyzickým látkám a silám podobným způsobem jako magnetická síla k železu v magnetu.

Pak přišla doba, kdy tato „životní síla“ byla z obsahu vědy odstraněna. Projevovala se snaha vystačit pro všechno s pouhými fyzickými a chemickými příčinami. V současné době došlo v tomto směru u mnohého přírodovědeckého myslitele opět k obratu. Z některých stran se připouští, že něco podobného „životní síle“ není přece jen naprostý nesmysl. Avšak ani takový „vědec“, který se něčemu takovému podvolí, nechce mít s názorem o „životním těle“, zde vyloženým, nic společného. Zpravidla by nevedlo k jakémukoli cíli, kdybychom se z hlediska nadsmyslového poznání pouštěli s těmito názory do diskuse. Spíše by šlo o to, aby toto poznání uznalo, že materialistické představy jsou nutným průvodním jevem velkého přírodovědeckého pokroku v naší době. Tento pokrok spočívá na velkém zjemnění prostředků smyslového pozorování. A tkví už v podstatě člověka, že dovádí jednotlivé schopnosti k určitému stupni dokonalosti vždy na úkor jiných schopností. Přesné smyslové pozorování, jež přírodní věda tak významnou měrou vyvinula, muselo zatlačit do pozadí ty lidské schopnosti, které vedou do „skrytých světů“. Avšak je tu opět doba, kdy je toto pěstování nutné. A ono skryté nebude uznáváno tím, že budeme potírat úsudky, jež vyplývají s logickou důsledností z popírání tohoto skrytého bytí, nýbrž tím, že postavíme toto skryté bytí do správného světla. Uznávat je budou pak ti, pro něž „nadešel čas“.

To zde muselo být řečeno jen proto, aby se nepředpokládala neznalost hledisek přírodní vědy, když se mluví o „étherném těle“, které bude v mnohých kruzích nutně považováno za něco zcela fantastického.

Toto étherné tělo je tedy druhým článkem lidské bytosti. Pro nadsmyslové poznání má vyšší stupeň skutečnosti než tělo fyzické. Popis toho, jak je nadsmyslové poznání vidí, může být podán teprve v dalších částech tohoto spisu, až se ukáže, v jakém smyslu je třeba takový popis chápat. Zatím snad postačí, když řekneme, že étherné tělo všude proniká tělem fyzickým a je jakýmsi jeho architektem. Všechny orgány jsou ve svém tvaru a podobě udržovány proudy a pohyby étherného těla. Základem fyzického srdce je „étherné srdce“ základem fyzického mozku „étherný mozek“ atd. Étherné tělo je tedy členěno stejně jako tělo fyzické, pouze složitěji, a všechno v něm je v živém vzájemném prolínání tam, kde ve fyzickém těle existují oddělené části.

Toto étherné tělo má člověk společné s rostlinami, jako má fyzické tělo společné s minerály. Všechno živé má své étherné tělo.

Od étherného těla vystupuje nadsmyslové pozorování k dalšímu článku lidské bytosti. K utvoření představy o tomto článku poukazuje na jev spánku, jako u étherného těla poukazovalo na smrt. - Pokud jde o zjevnou skutečnost, tedy všechno lidské konání spočívá na činnosti v bdělém stavu. Tato činnost je však možná jen tehdy, když člověk stále znovu posiluje své vyčerpané síly ze spánku. Jednání a myšlení ve spánku mizí, pro vědomý život se ztrácí všechna bolest i radost. Vědomé síly člověka vystupují z nevědomí spánku při probuzení jako ze skryté, tajemné studny. Je to totéž vědomí, které při usínání klesá do temných hlubin a jež při probuzení opět vystupuje. To, co vždycky znovu probouzí život ze stavu nevědomí, je ve smyslu nadsmyslového poznání třetím článkem lidské bytosti. Můžeme jej nazvat astrálním tělem. Jako fyzické tělo nemůže získat svou formu minerálními látkami a silami, jež jsou v něm obsaženy, a musí, aby jí získalo, být prostoupeno étherným tělem, tak se nemohou síly étherného těla prosvětlit samy sebou světlem vědomí. Étherné tělo, ponechané pouze samo sobě, by muselo být ustavičně ve stavu spánku. Lze také říci: Mohlo by udržovat ve fyzickém těle jen rostlinné bytí. Bdělé étherné tělo je prosvíceno tělem astrálním. Pro smyslové pozorování mizí působnost astrálního těla, když člověk upadá do spánku. Pro nadsmyslové pozorování je však i nadále vnímatelné, jenom se jeví jako oddělené nebo vyzdvížené z étherného těla. Smyslové pozorování nemá co činit s astrálním tělem samým, nýbrž jen s jeho účinky ve zjevné skutečnosti, které nejsou během spánku bezprostředně přítomny. V témž smyslu jako má člověk své fyzické tělo společně s minerály, své étherné tělo s rostlinami, je ve vztahu ke svému astrálnímu tělu stejného druhu se zvířaty. Rostliny jsou v ustavičném stavu spánku. Kdo v tomto směru ne- usuzuje přesně, může snadno propadnout omylu, že bude připisovat i rostlinám jakési vědomí, jako je mají zvířata a lidé v bdělém stavu. To však je možné jen tehdy, když si tvoří o vědomí nepřesnou představu. Říká se pak, že rostlina vykonává na vnější podnět jisté pohyby, jako je tomu u zvířat. Mluví se o *citlivosti* některých rostlin, když například stahují své listy, působí-li na ně určité vnější podněty. Není však znakem vědomí, že nějaká bytost reaguje určitým způsobem na cizí působení, nýbrž když bytost prožívá něco ve svém nitru, co se připojuje k pouhé reakci jako něco nového. Jinak by bylo možné mluvit o vědomí také tehdy, když se kus železa roztahuje pod vlivem tepla. Vědomí existuje teprve tehdy, když bytost prožívá účinkem tepla například bolest.

Čtvrtý článek, jež musí nadsmyslové poznání připisovat bytosti člověka, nemá již člověk s okolním zjevným světem společný. Je to něco, co ho odlišuje od ostatních bytostí, čím se stává korunou tohoto stvoření, jež k němu zde na zemi patří. Nadsmyslové poznání tvoří představu o tomto dalším článku lidské bytosti poukazem na to, že mezi bdělými zážitky se ještě vyskytuje podstatný rozdíl. Tento rozdíl se objevuje ihned, když člověk zaměří svou pozornost na to, že v bdělém stavu stojí ustavičně uprostřed zážitku, které *muzejí* přicházet a odcházet, a na druhé straně má i zážitky, u nichž tomu tak není. Zvláště ostře to vystupuje, když srovnáme zážitky člověka se zážitky zvířete. Zvíře prožívá se značnou pravidelností vlivy vnějšího světa, a pod vlivem tepla a chladu, bolesti a slasti si za jistých pravidelně probíhajících procesů těla uvědomuje hlad a žízeň. Život člověka se těmito zážitky nevyčerpává. Může vyvíjet žádosti a přání, které to všechno přesahují. U zvířete bychom mohli vždy dokázat, pokud bychom byli schopni jít tak daleko, kde je mimo tělo nebo v těle podnět k chování, k pocitu. U člověka tomu tak rozhodně není. Může vyvíjet přání a žádosti, k jejichž vzniku není dostatečný podnět ani v těle ani mimo tělo. Pro všechno, co spadá do této oblasti, musí existovat zvláštní pramen. A tento zdroj můžeme ve smyslu nadsmyslové vědy spatřovat v „já“ člověka. „Já“ můžeme proto označit jako čtvrtý článek lidské bytosti.

Kdyby astrální tělo bylo ponecháno samo sobě, odehrávaly by se v něm slast a bolest a pocity hladu a žízně; to, k čemu by však potom nedošlo, je pocit, že ve všem tom je něco *trvalého*. Jako „já“ tu není označováno toto trvalé jako takové, nýbrž to, co toto trvajícím prožívá. Nemá-] i vzniknout nedorozumění, musíme v této oblasti chápat pojmy velmi přesně. S vnímáním něčeho trvalého, setrvávajícího ve střídání vnitřních zážitků začíná svítat „pocit já“. Pocit já nevzniká například z toho, že nějaká bytost pociťuje hlad. Hlad se dostavuje, když se u příslušné bytosti dostavují obnovované podněty k němu. Vrhá se pak na svou potravu, protože tu jsou právě tyto obnovované podněty. Pocit já se objevuje teprve tehdy, když k potravě pudí nejen tyto obnovované podněty, nýbrž když při předcházejícím nasycení vznikla slast a zůstalo

vědomí této slasti, takže k potravě nepudí pouze *současný* zážitek hladu, nýbrž *minulý* zážitek slasti.

Jako se fyzické tělo rozpadá, když je nedrží pohromadě tělo étherné, jako étherné tělo upadá do bezvědomí, když je neprosvěcuje tělo astrální, tak by astrální tělo muselo nechat zapadat všechno minulé stále znovu do *zapomenutý* kdyby je „já“ nezachraňovalo pro přítomnost. To, co pro fyzické tělo znamená smrt, pro étherné tělo spánek, to je pro astrální tělo *zapomenutí*. Je možno též říci: Éthernému tělu je vlastní *život*, astrálnímu tělu *vědomí* a *já vzpomínka*.

Ještě snáze, než když se rostlině mylně připisuje vědomí, lze upadnout do omylu, když se mluví u zvířete o vzpomínce. Je přece tak nasnadě myslet na vzpomínku, když pes znovu poznává svého pána, kterého snad dosti dlouho neviděl. Ve skutečnosti však toto znovupoznání nespočívá vůbec na vzpomínce, nýbrž na něčem docela jiném. Pes pociťuje určitou přitažlivost ke svému pánovi, jež vychází z bytosti pána. Tato bytost působí psovi slast, když je pán pro něj přítomen. A pokaždé, když dochází k této pánově přítomnosti, je podnětem k obnově slasti. O vzpomínku však jde jen tehdy, když nějaká bytost nepociťuje své zážitky pouze v přítomnosti, nýbrž když je uchovává z minulosti. Je dokonce možné toto připustit a přesto upadat do omylu, že pes má vzpomínku. Mohlo by se totiž říci, že truchlí, když ho pán opouští, a že mu tedy zůstává vzpomínka na něj. I to je nesprávný úsudek. Soužitím s pánem vzniká pro psa potřeba jeho přítomnosti, a proto pociťuje jeho nepřítomnost podobným způsobem jako pociťuje hlad. Kdo toto nerozlišuje, tomu se neujasní skutečné životní poměry.

Proti tomuto výkladu se z jistých předsudků bude namítat, že přece nemůžeme vědět, zda existuje či neexistuje u zvířete něco podobného lidské vzpomínce. Takováto námitka však spočívá na neskoleném pozorování. Kdo je schopen pozorovat opravdu podle smyslu, jak se zvíře chová v souvislosti svých zážitků, povšimne si rozdílu jeho chování od chování člověka. A je mu jasné, že zvíře se chová tak, jak to odpovídá neexistenci vzpomínky. Pro nadsmyslové pozorování je to naprosto jasné. To, co si však člověk při tomto nadsmyslovém pozorování bezprostředně uvědomuje, může poznávat *jeho účinků* v této oblasti i smyslovým vnímáním a jeho myšlenkovým proniknutím. Řekne-li někdo, že člověk ví o své vzpomínce vnitřním duševním pozorováním, což nemůže u zvířete provést, pak se takové tvrzení zakládá na velmi vážném omylu. To, co člověk může tvrdit o své schopnosti vzpomínky, nemůže totiž vyvozovat ze svého vnitřního duševního pozorování, nýbrž jedině z toho, co prožívá na sobě ve vztahu k věcem a procesům vnějšího světa. Tyto zážitky prožívá sám *na sobě*, na druhém člověku i na zvířatech zcela stejným způsobem. Jde pouze o zdání, jež člověka zaslepuje, když věří, že *soudí o* existenci vzpomínky jen z vnitřního pozorování. To, co je základem vzpomínky jako síla, může být nazýváno vnitřním; *úsudek* o této síle bude i pro vlastní osobu získáván z vnějšího světa pohledem na souvislost života. A tuto souvislost můžeme posuzovat u sebe stejně jako u zvířete. Vzhledem k těmto věcem trpí naše běžná psychologie zcela neskolenými, nepřesnými a často následkem chybného pozorování klamnými představami.

Pro „já“ znamená vzpomínka a zapomínání něco naprosto podobného jako bdění a spánek pro astrální tělo. Jako spánek nechává starosti a trápení dne se rozplývat v nic, tak zapomínání prostírá závoj nad špatnými zkušenostmi života a smazává tím část minulosti. A jako je spánek nutný k novému posílení vyčerpaných životních sil, tak musí člověk vymýtit z paměti některé části své minulosti, má-li se stavět svobodně a nepřed- pojatě k novým zážitkům. Ale právě ze zapomínání mu vzrůstá síla k vnímání nových skutečností. Pomysleme například na to, jak jsme se učili psát. Všechny jednotlivé úkony, jež musí dítě prožívat, aby se naučilo psát, jsou zapomínány. To, co zůstává, je schopnost psaní. Jak by člověk psal, kdyby při každém nasazení pera vystupovaly v duši jako vzpomínka všechny zážitky, jež jsme museli prožívat, když jsme se učili psát!

Vzpomínka se však projevuje na různých stupních. Již to je nejprostší formou vzpomínky, když člověk vnímá nějaký předmět a může potom, když se od něj odvrátí, v sobě probudit opět *představu* o něm. Tuto představu si člověk utvořil, když vnímal předmět. Odehrál se přitom proces mezi jeho astrálním tělem a jeho já. Astrální tělo učinilo vnější vjem předmětu vědomým. Vědění o předmětu by však trvalo jen tak dlouho, pokud by byl *přítomen*, kdyby já nepřijalo toto vědění do sebe a neučinilo je svým vlastnictvím.

V tomto bodě odděluje nadsmyslové nazírání tělesnost od duševnosti. Mluví se o astrálním *těle*, pokud máme na zřeteli vznik vědění o přítomném předmětu. Avšak to, co dává vědění trvání, označujeme jako duši.

Z toho, co bylo řečeno, však zároveň vidíme, jak těsně je v člověku spojeno astrální tělo s částí duše, která dává vědění trvání. Obojí je do jisté míry spojeno v jeden článek lidské bytosti. Proto můžeme i toto spojení označovat jako astrální tělo. Chceme-li mít přesné označení, můžeme mluvit o astrálním těle člověka jako o *duševním těle*, a o duši, pokud je s ním spojena, jako o *duši pocitové*.

Já vystupuje na vyšší stupeň své bytosti, zaměří-li svou činnost na to, co učinilo z vědění o předmětech svým vlastnictvím. Jde o činnost, jíž se já stále více odpoutává od předmětů vnímání, aby pracovalo ve svém vlastnictví. Část duše, jíž tato činnost přísluší, může být nazvána *duší rozumovou* či *cítící myslí*.

Jak duši pocitové, tak i duši rozumové je vlastní, že pracují s tím, co získávají prostřednictvím dojmů z předmětů vnímaných smysly a uchovávají ve vzpomínce. Duše je tu zcela oddána tomu, co je pro ni vnější. Zvenčí přijala přece i to, co učinila vzpomínkou svým vlastnictvím. Duše však může vystoupit nad toto všechno. Není jen duší pocitovou a duší rozumovou. Nadsmyslové nazírání si může učinit nejsnáze představu o tomto vývoji, poukáže-li na prostou skutečnost, kterou je třeba hodnotit v jejím obsáhlém významu. Jde o to, že v celém rozsahu řeči existuje jediné jméno, které se ve své podstatě odlišuje od všech ostatních jmen. A to je právě jméno „já“. Každé jiné jméno může dát příslušné věci nebo bytosti *každý* člověk. „Já“ jako označení bytosti má smysl jen tehdy, když si toto označení dá tato bytost sama. Jméno „já“ nemůže nikdy dolehnout k sluchu člověka jako jeho označení zvenčí; použít je může jen bytost sama pro sebe. „Já jsem já jen pro sebe; pro každého jiného jsem ty a každý jiný je pro mne ty.“ Tato skutečnost je vnějším výrazem hluboce významné pravdy. Vlastní bytost „já“ je na všem vnějším nezávislá; *proto* také nemůže na něho nikdo volat tímto jménem zvenčí. Náboženská vyznání, jež vědomě uchovala svou souvislost s nadsmyslovým nazíráním, nazývají proto označení „já“ „nevyslovitelným jménem Božím“. Neboť používá-li se tento výraz, poukazuje se na to, co tu naznačujeme. Nic vnějšího nemá přístup k oné části duše, kterou tu máme na mysli. Zde je „skrytá svatyně“ duše. Přístup může získat jen taková bytost, s níž je duše stejného druhu. „Bůh, jenž přebývá v člověku, hovoří, když se duše poznává jako já.“ Jako duše pocitová a duše rozumová žijí ve vnějším světě, tak se noří třetí článek duše do božské podstaty, dospějí e-1 i k vnímání své vlastní bytosti.

Přítom může snadno dojít k nedorozumění, jako by tyto názory prohlašovaly já *zajedno* s Bohem. Neříkají však nikterak, že já je Bohem, nýbrž jen že je s božstvím stejného druhu a podstaty. Tvrdí snad někdo, že kapka vody vzatá z moře je mořem, když říká, že kapka je též podstaty či substance jako moře? Chceme-li už použít přirovnání, můžeme říci: Jako se má kapka k moři, tak se má „já“ k božství. Člověk může nalézt v sobě něco božského, protože je z božství vzata jeho nejvlastnější bytost. Tak tedy člověk dosahuje tímto svým třetím duševním článkem vnitřního vědění o sobě samém, jako astrálním tělem dospívá k vědění o vnějším světě. Proto může duchovní věda nazývat tento třetí duševní článek *duší vědomou*. A v jejím smyslu pozůstává duševno ze tří článků : duše pocitové, rozumové a vědomé, jako tělesnost pozůstává rovněž ze tří článků, fyzického, étherného a astrálního těla.

Chyby psychologického pozorování, podobné těm, o nichž jsme mluvili již při posuzování schopnosti vzpomínky, činí obtížným i správný náhled do podstaty „já“. Mnohé, co má zdání přesvědčivosti, lze považovat za vyvrácení výše uvedeného výkladu, zatímco ve skutečnosti je jeho potvrzením. Tak je tomu například s poznámkami, jež uvádí Eduard von Hartmann na straně 55 a n. svého „Nástinu psychologie“ o „já“: „Především je sebevědomí starší než slovo já. Osobní zájmena jsou dosti pozdním produktem vývoje řeči a mají pro řeč pouze hodnotu zkratk. Slovo já je zkrácenou náhražkou vlastního jména mluvícího, avšak náhražkou, kterou každý mluvící jako takový užívá o sobě, bez ohledu na to, jakým vlastním jménem ho nazývají druzí.“

Sebevědomí se může silně vyvinout u zvířat i u nevzdělaných hluchoněmých lidí, aniž by navazovalo na nějaké vlastní jméno. Vědomí vlastního jména může plně nahradit chybějící užívání já. Tímto ujasněním je odstraněn magický nimbus, do něhož je pro mnohé zahaleno slůvko já; pojmu sebevědomí nemůže přidat ani to nejmenší, ale dostává naopak celý svůj obsah od něho.“

S těmito názory lze plně souhlasit, i s tím, aby se slůvku já nepropůjčoval žádný magický nimbus, který jen zamlžuje jasný názor o věci. Avšak o podstatě věci nerozhoduje, jak pro ni postupně vzniká *slovní označení*. Záleží právě na tom, že skutečná bytost já v sebevědomí „je starší než slovo já“, a že je člověk nucen používat toto slůvko s jeho jen jemu příslušejícími vlastnostmi pro to, co ve vzájemném vztahu k vnějšmu světu prožívá jinak, než to může prožívat zvíře. Právě tak, jako nemůžeme poznat cokoli z podstaty trojúhelníku tím, že ukážeme, jak se tvořilo slovo trojúhelník, nemůže rozhodovat o podstatě já to, co lze vědět o tom, jak se ve *vývoji řeči* utvářel slovní výraz já z jiných jazykových zvyklostí.

V duši vědomé se teprve odhaluje pravá podoba „já“. Neboť zatímco se duše odevzdává v pocitu i v rozumu něčemu jinému, uchopuje jako duše vědomá svou vlastní bytost. Proto také nemůže být toto já vnímáno duší vědomou jinak než určitou vnitřní činností. Představy o vnějších předmětech se utvářejí tak, jak se tyto předměty vynořují a vzdalují; a tyto představy pracují v rozumu dále svou vlastní silou. Má-li však vnímat „já“ samo sebe, pak se nemůže pouze *oddávat*, pak musí vynést svou bytost z vlastních hlubin vnitřní činností, aby mělo o ní vědomí. Vnitřní činnost „já“ začíná vnímáním „já“ - *sebevědomováním*. Touto činností má vnímání já v duši vědomé zcela jiný význam než pozorování všeho toho, co k němu proniká třemi tělesnými články a oběma jinými články duševními. Síla, která zjevuje v duši vědomé já, je totožná se silou, která se projevuje ve všem ostatním světě. Jenže nevystupuje v těle a v nižších duševních člancích bezprostředně, nýbrž zjevuje se postupně ve svých účincích. Nejnižší zjevení probíhá ve fyzickém těle; pak stoupá stupňovitě až k tomu, co naplňuje duši rozumovou. Mohlo by se říci, že s každým dalším stupněm padá jeden ze závojů, jimiž je zahalena skrytá skutečnost. V tom, co naplňuje duši vědomou, vstupuje tato skrytá skutečnost bez závoje do nejvnitřnějšího chrámu duše. Ale ukazuje se tam právě jen jako kapka z moře vše pronikající duchovnosti. Ale člověk musí tuto duchovnost nejprve tady uchopit. Musí ji poznat sám v sobě; pak ji může nalézt i v jejích zjeveních.

To, co vniká jako kapka do duše vědomé, nazývá tajná věda *duchem*. Tak je duše vědomá spojena s duchem, který je *skrytou skutečností* ve všem zjevném. Chce-li člověk postihnout ducha ve všem zjevení, pak to musí učinit tímž způsobem, jako uchopuje já v duši vědomé. Musí obrátit svou činnost, která ho vedla k vnímání tohoto já, ke zjevnému světu. Tím se však vyvíjí k vyšším stupňům své bytosti. Připojuje k tělesným a duševním článkům něco nového. Prvním krokem je, že si dobývá i sám toho, co je skryto v nižších člancích jeho duše. A k tomu dochází jeho prací na duši, jež vychází z já. Jak je člověk v této práci daleko, stává se zřejmým, když srovnáme člověka cele ještě oddaného nižším žádostem a takzvané smyslové rozkoši, s ušlechtilým idealistou. Idealistou se i takový člověk stává, když se odpoutá od nižších sklonů a obrátí se ke sklonům vyšším. Tím zušlechtil a produchovnil svou duši *ze svého já*. Já se stalo pánem duševního života. To může jít tak daleko, že v duši nevznikne žádná žádost, žádná slast, aniž by já bylo onou silou, která jim umožňuje přístup. Takto se pak celá duše stává zjevením já, jako jím předtím byla jen duše vědomá. Všechno kulturní život, všechno duchovní úsilí lidí spočívá v podstatě v práci, která má za cíl tuto vládu já. *Každý* dnes žijící člověk je do této práce zapojen, ať chce nebo nechce, ať si je této skutečnosti vědom či nikoli.

Touto prací se postupuje k vyšším stupňům lidské bytosti. Jejím prostřednictvím vyvíjí člověk nové články své bytosti, které jsou skryty za vším pro něho zjevným. Nejen však prací na své duši ze svého já může se člověk stát vládcem této duše, takže mu vydá skryté ze zjevného, ale tuto práci může i rozšířit. Může zasáhnout i do astrálního těla. Tím se já zmocňuje tohoto astrálního těla spojuje se s jeho skrytou bytostí. Toto astrální tělo, ovládnuté a proměněné z já, můžeme nazvat duchovním já (duchovním svébytím). (Je totožné s tím, co se ve východní moudrosti nazývá „mañas“.) Duchovním já je dán lidské bytosti vyšší článek, který v ní spočívá jako zárodek, jenž stále více vyrůstá během její práce na sobě samé.

Jako člověk dobývá své astrální tělo tím, že proniká ke skrytým silám, jež stojí za ním, tak se to děje během vývoje i s étherným tělem. Práce na étherném těle je však intenzivnější než práce na těle astrálním, neboť to, co se v něm skrývá, je zahaleno dvěma závoji, zatímco skrytá skutečnost astrálního těla je zahalena jen jedním závojem. Představu o rozdílu v práci na obou tělech si můžeme utvořit, když poukážeme na jisté změny, k nimž může u člověka během jeho vývoje dojít. Pomysleme nejprve, jak se vyvíjejí určité duševní vlastnosti člověka, když já pracuje na duši. Jak se mohou měnit chutě a žádosti, radost i bolest. Je třeba, aby si člověk jen vzpomněl na dobu svého dětství. Z čeho měl tehdy radost, co mu způsobovalo utrpení? Čemu se přiučil k tomu, co uměl v dětství? To všechno je však pouze výrazem toho, jak já dosahovalo vlády nad astrálním tělem. Neboť toto tělo je nositelem slasti a utrpení, radosti a bolesti. A srovnáme s tím, jak málo se během doby mění jisté jiné vlastnosti člověka, například jeho temperament, hlubší rysy jeho charakteru atd. Člověk, který byl jako dítě prchlivý, si podrží určité stránky prchlivosti často i pro svůj vývoj v pozdějším životě. Je to tak nápadné, že existují myslitelé, kteří zcela popírají možnost, že by se základní charakter člověka mohl změnit. Domnívají se, že zůstává během života něčím trvalým, co se pouze projevuje v tom či onom směru. Takový úsudek však spočívá pouze na nedostatku pozorování. Kdo má smysl pro to, aby tyto věci viděl, tomu je jasné, že i temperament a charakter člověka se pod vlivem jeho já mění. Tato změna je ovšem v poměru ke změně uvedených vlastností pomalá. Můžeme použít srovnání, že vztah obou změn je stejný jako pohyb hodinové ručičky vzhledem k minutové ručičce. Síly, které způsobují tuto změnu charakteru nebo temperamentu, patří právě ke skryté oblasti étherného těla. Jsou stejného druhu jako síly, které vládou v říši života, tedy jako síly růstu, výživy a síly, jež slouží předávání života. Tyto skutečnosti ještě osvětlíme v dalších výkladech této knihy.

Já tedy pracuje na astrálním těle nikoli tehdy, když se člověk jenom oddává slasti a utrpení, radosti a bolesti, nýbrž když se mění vlastní rysy těchto duševních vlastností. A právě tak postihuje práce étherné tělo, když já zaměří svou činnost na změnu svých charakterových vlastností, svého temperamentu atd. 1 na této změně pracuje každý člověk, ať si to uvědomuje nebo ne. Nejsilnější impulzy, pracující v obyčejném životě ve smyslu této změny, jsou impulzy náboženské. Když já dává na sebe působit stále znovu a znovu podnětům, které vyplývají z náboženství, pak v něm vytvářejí moc, která působí až do étherného těla a mění je právě tak, jako menší životní podněty způsobují změnu těla astrálního. Tyto menší podněty života, které se dostávají k člověku učením, přemýšlením, zušlechťováním citů apod., podléhají rozmanitým životním změnám. Náboženské city však vtiskují všemu myšlení, citění a chtění něco jednotného. Šíří jakési společné, jednotné světlo po celém duševním životě. Člověk myslí a cítí dnes to, zítra ono. K tomu ho vedou nejrůznější podněty. Kdo však svým jakkoli utvářeným náboženským citěním tuší něco, co prochází všemi proměnami, ten bude k tomuto základnímu citění vztahovat právě tak to, co cítí a myslí dnes, jako zítřejší zážitky své duše. Náboženské vyznání tak proniká celým duševním životem; jeho vlivy sílí během doby stále více, protože působí v ustavičném opakování. Proto dosahují moci působit na étherné tělo.

Podobným způsobem působí na člověka vlivy pravého umění. Proniká-li člověk ve svých představách a citu formou, barvou a tónem nějakého uměleckého díla k jeho duchovním základům, pak působí impulzy, jež takto přijímá jeho já, opravdu rovněž až do étherného těla. Domyslíme-li tuto myšlenku až do konce, pak si můžeme uvědomit, jaký nesmírný význam má umění pro všechn lidský vývoj. Poukázali jsme tu jen na některé možnosti podnětů pro já k působení na étherné tělo. Existuje mnoho podobných vlivů v lidském životě, které nejsou na pohled tak zřejmé jako ty, které jsme uvedli. Ale již z nich je patrné, že v člověku se skrývá další článek jeho bytosti, jež si já stále více a více vypracovává. Tento článek můžeme označit za druhý článek ducha, a sice za *životního ducha*. (Je totožný s tím, co se ve východní moudrosti nazývá „buddhi“). Výraz „životní duch“; je oprávněný proto, že v tomto článku působí tytéž síly jako v „životním těle“, pouze s tím rozdílem, že v nich, pokud se zjevují jako životní tělo, není činné já. Jestliže se však projevují jako životní duch, pak jsou proniknuty činností já.

Intelektuální vývoj člověka, jeho očista a zušlechťování citů i projevů vůle jsou mírou proměny jeho astrálního těla v duchovní já. Jeho náboženské zážitky a mnohé jiné zkušenosti se vtiskují do étherného těla a proměňují je v životního ducha. V obyčejném běhu života se to děje víceméně nevědomě. Naproti tomu spočívá takzvané *zasvěcení* člověka v tom, že je

seznamován nadsmyslovým poznáním s prostředky, jimiž je možno začít tuto práci v duchovním já a v životním duchu zcela vědomě. O těchto prostředcích budeme mluvit v pozdějších částech tohoto spisu. Zatím šlo o to, abychom ukázali, že v člověku působí kromě duše a těla též duch. Později se ukáže i to, jak tento duch patří k tomu, co je v člověku věčné, v protikladu k pomíjivému tělu.

Práci na astrálním a étherném těle není však činnost já ještě vyčerpána. Zasahuje i do fyzického těla. Náznak vlivu já na fyzické tělo můžeme spatřovat například v tom, že se při určitých zážitcích začervenáme nebo zbledneme. Zde je já skutečně podněcovatelem procesu ve fyzickém těle. Když činností já dochází u člověka ke změnám v jeho vlivu na fyzické tělo, pak je já skutečně spojeno se skrytými silami tohoto fyzického těla, s těmiž silami, jež vyvolávají jeho fyzické procesy. Můžeme pak říci, že já pracuje takovouto činností na fyzickém těle. Tento výraz je třeba dobře pochopit. Nesmí vzniknout názor, jako by tato činnost byla něčím hrubě hmotným. To, co se jeví ve fyzickém těle jako hrubě hmotné, je pouze jeho zjevná stránka. Za touto zjevnou stránkou se skrývají síly jeho podstaty, jež jsou duchovního druhu. Nemluví se tu o práci na tom, co se jeví na fyzickém těle jako hmotné, nýbrž o duchovní práci na neviditelných silách, jež mu daly vzniknout a vedou je opět k rozpadu. V obyčejném životě si člověk může uvědomit tuto práci já na fyzickém těle jen velmi nepatrně, foto uvědomění se dostaví plnou měrou teprve tehdy, když se člověk pod vlivem nadsmyslového poznání chopí této práce vědomě. Pak ale vychází najevo, že v člověku existuje ještě třetí duchovní článek. V protikladu k fyzickému člověku jej můžeme nazvat *duchovním člověkem*. (Ve východní moudrosti se tento „duchovní člověk“ nazývá „átmá“). Ve vztahu k duchovnímu člověku je možno se snadno zmylit i proto, že se ve fyzickém těle spatřuje nejnižší článek člověka, a proto se těžko smiřujeme s představou, že práce na tomto fyzickém těle by měla vést k nejvyššímu článku lidské bytosti. Ale právě proto, že fyzické tělo skrývá ducha v něm působícího třemi závoji, patří nejvyšší druh lidského úsilí k tomu, aby spojilo já s jeho skrytým duchem.

Tak se pro duchovní vědu člověk představuje jako bytost složená z různých článků. Tělesného druhu jsou fyzické, étherné a astrální tělo. Duševní jsou duše pocitová, rozumová a vědomá. V duši šíří já své světlo. A duchovní jsou: duchovní já, životní duch a duchovní člověk. Z uvedených výkladů vyplývá, že duše pocitová a astrální tělo jsou těsně spojeny a tvoří v jistém smyslu celek. Podobně jsou celkem i duše vědomá a duchovní já. Neboť v duši vědomé se rozsvětluje duch a prozařuje z ní ostatní články lidské bytosti. Vzhledem k tomu můžeme mluvit i o tomto členění člověka: Astrální tělo a duši pocitovou můžeme shrnout jako jeden článek, právě tak duši vědomou a duchovní já. Duši rozumovou můžeme označit přímo jako „já“, protože má na něm podíl a v jistém smyslu je již tímto „já“, které si své duchovní podstaty pouze není ještě vědomo. A tak dostaneme sedm článků člověka:

1. fyzické tělo,
2. étherné či životní tělo,
3. astrální tělo,
4. já,
5. duchovní já,
6. životní duch,
7. duchovní člověk.

I pro člověka zvyklého na materialistické představy by toto členění člověka na sedm článků nemělo nic „nejasně tajuplného“, kdyby se držel přesně smyslu uvedených výkladů a nevkládal toto „tajuplné“ sám předem do věci. O těchto „sedmi“ článcích člověka by se nemělo mluvit v žádném jiném smyslu, jenom z hlediska vyšší formy pozorování světa, než jak mluvíme o sedmi barvách světla nebo o sedmi tónech stupnice (příčemž oktávu chápeme jako opakování základního tónu). Jako se světlo jeví v sedmi barvách a tón v sedmi stupních, tak se projevuje *jednotná* lidská bytost v uvedených sedmi článcích. Jako nemá počet sedm u tónu a barvy v sobě nic „pověrečného“, tak je tomu i s členěním člověka. (Při jedné příležitosti, když toto bylo předneseno ústně, bylo řečeno, že počet sedm u barev přece jen nesouhlasí, protože za červenou a fialovou existují ještě další barvy, které oko pouze nevnímá. Přesto však srovnání s barvami souhlasí, neboť i mimo fyzické tělo na jedné straně a mimo duchovního člověka na straně druhé bytost člověka pokračuje; prostředkům duchovního pozorování jsou tato pokračování pouze „duchově neviditelná“, jako barvy mimo červenou a fialovou jsou neviditelné pro fyzické oko. Tuto poznámku jsme museli uvést, protože snadno vzniká názor, že

nadsmyslové nazírání není ve vztahu k přírodovědeckému myšlení přesné, ale diletantské. Kdo však správně přihlédne k tomu, co se tu míní, může zjistit, že tu ve skutečnosti nikde není rozpor s pravou přírodní vědou; ani když se pro názornost uchylujeme k přírodovědeckým skutečnostem, ani když zde u těchto výkladů naznačujeme bezprostřední vztah k přírodnímu bádání.)

GA 13